

Nőkép, nőiség és női sorsok a történelemben

Rubicon. Történelmi Magazin. Női szerepek a történelemben.
(2015): 8. 80. HU ISSN 0865-6347. 695 Ft.

A *Rubicon* történelmi magazin 2001-ben, majd 2007-ben megjelent nőtörténeti tematikus számaát követően az olvasók 2015 őszén vehették kézbe a női szerepeket középpontba állító lapszámot. A téma többszöri, ismételt tárgyalásával kapcsolatban itt megfigyelhető periodicitás véleményem szerint kellő bizonyítékot szolgáltat egyrészt arra, hogy a ‘gyengébb nem’ történetének vizsgálata hazánkban – a nyugat-európai és amerikai egyesült államokbeli tendenciákat (több évtizedes lemaradással) követve – is a kanonizálódás útjára lépve igyekszik kivívni az őt megillető helyet a humán- és a társadalomtudományok sorában. Mindez másfelől a történelem iránt elkötelezett olvasóközönség élénk érdeklődését támasztja alá, amit a témakörben a közelmúltban publikált kötetekkel együtt rendkívül üdvözlendőnek tartok.

Mindazonáltal alapvető fontosságú, hogy tisztában legyünk a hazai nőtörténetírás hiányosságaival, amelyeket tekintve máig érvényes Pető Andrea tíz évvel korábbi kijelentése: „Kevés a monografikus feldolgozás, inkább kisebb tanulmányok jelennek meg válogatott tanulmányokat tartalmazó kötetekben, így a nők, társadalmi nemek története, Virginia Woolf kifejezését használva »függelékként« jelenik meg” (Pető 2006, 535). A fenti megjegyzés pedig még azzal is kiegészítendő, hogy a magyarországi felsőoktatási intézmények és kutatóintézetek munkatársai által jegyzett tanulmányok a hazai szakfolyóiratok helyett külföldön, többnyire angol nyelven látnak napvilágot. Ez amellett, hogy nehezíti az újonnan feltárt források vagy tudományos eredmények széles körben történő ismertté válását, jelentős mértékben hátráltatja a témában folytatott kutatásokat. A rengeteg, napjainkig feldolgozásra váró témakör miatt pedig minden kezdeményezés figyelemreméltó és örömteli, amely a nőtörténeti aspektusú vizsgálódásokat új ismeretekkel és impulzusokkal gazdagíthatja.

Míg a 2001-es tematikus szám a nőtörténetírás historiográfiai keretei mellett – többek között – a nők 1848-as és 1956-os forradalmakban tanúsított helytállását vette górcső alá, addig hat évvel később a 20. század kimagasló női egyéniségei kerültek fókuszba, pl. Diana hercegnő vagy éppen Coco Chanel. E ponton szeretném kiemelni, hogy a három lapszám tartalmi kínálatában

számos átfedést találunk. Németh György, az Eötvös Loránd Tudományegyetem professzora valamennyi (!) lapszámban közölt egy-egy cikket az ókori görög világ „erős asszonyairól” (4-9). Szapphó – az antikvitás legnagyobb hírnévre szert tevő női lírikusa – művészetéről és recepciójáról szóló írása a modernkor meghatározó női személyiségeit felvonultató példányban kapott helyet, mivel a költőnő „modernségével” jelentősen megelőzte saját korát (Németh 2007, 78-80). A legfrissebb számból sem maradhettek ki a középkor, trubadúrok által bálványozott, híres-hírhedt várúrnői és a kolostorokba visszavonult apácák, sőt a kenyerüket a testük áruba bocsátásával kereső ‘ledér nők’ sem. Ismételen találkozhatunk továbbá olyan tehetséges művészekkel (Marlene Dietrich, Zarah Leander, Peggy Guggenheim, Sarah Bernhardt vagy Isadora Duncan), akikre az utókor sok esetben „a végzet asszonya” jelzőt akasztotta. Mindemellett sajnálattal állapítom meg, hogy a problémakör szakértőinek szánt, elméleti jellegű kérdésekre választ kereső cikkek – mint Pető Andrea (Pető 2001, 42-45) vagy bizonyos szempontból Katus László írásai a 2001-ben publikált számban (Katus 11-16) – mostanra teljes mértékben eltűntek a periodikából, átadva helyüket az ismeretterjesztésnek.

Nem meglepő, hogy a 18. század előtti időszak nőtörténete a 2015-ös számban is viszonylag korlátozott teret kapott, amelynek oka elsősorban a női életről tudósító kútfők meglehetősen sporadikus jellegére vezethető vissza. Az újkort – szűkebb értelemben véve pedig a felvilágosodást megelőzően – ugyanis néhány kivételtől eltekintve (pl. a Klaniczay Gábor által is említett Bingeni Szent Hildegárd, a 12. század legnevesebb női misztikusa, egyházi írója, de ide sorolhatjuk a középkor néhány ismert női zarándokának beszámolóit is) igen kevés írott forrást ismerünk, amely nem a férfiak szemüvegén keresztül tárja elénk a női lét sajátosságait (Kéri 7-9).

Németh György tanulmánya (4-9) az amazonok létezésével kapcsolatban felmerülő kérdések mellett az ókori görög világban polgárjoggal rendelkező nőket állítja elemzése középpontjába. Vizsgálódásának legfontosabb tanulságaként rámutat arra, hogy a munkát végző nő megjelenése nem az újabb korok innovációja, hanem számos példát találunk rá a korábbi évszázadokban is. A szerző a háború sújtotta Kis-Ázsia vonatkozásában pontos adatokat is szolgáltat: megtudjuk, hogy e területen a háztartások közel egynegyede özvegyasszonyok kezében volt, akik a gazdálkodás mellett gyermekeik neveléséről is gondoskodtak.

Klaniczay Gábor, a Közép-európai Egyetem professzora abból a 20. századi feministák által támasztott igényből indul ki írásában (10-21), mely szerint elodázhatatlan a középkori nők történetének szisztematikus feltárása és nyilvánossá tétele. Azonban Klaniczay munkájából is egyértelművé válik, hogy a kutató, aki céljaként a középkor patinás századaiban élt nők

mindennapjainak feltérképezését tűzi ki, számos akadályba ütközik. Az egyházi szövegek (a *Teremtés könyve*, az egyházatyák munkái), és a világi irodalom ismert darabjai (Boccaccio és Chaucer művei) mellett szinte kizárólag a trubadúrlíra egy-egy emlékezetes költeménye, esetleg olyan szerelmi viszonyok emlékét őrző dokumentumok maradtak korunkra, mint amilyen Pierre Abélard és Éloïse románca volt. Egyedülálló forrásként tartjuk számon a Montaillou-ben 1318 és 1325 között folytatott inkvizíciós per anyagát, amelynek különleges értéke abban áll, hogy az alacsonyabb társadalmi rétegekhez tartozó asszonyok (vagyis a nők többségének) életébe (pl. férfi-nő közötti testi kapcsolat, a férj brutális fellépése a feleség ellen stb.) enged bepillantást (Le Roy Ladurie 270-288).

A szerző bár támaszkodik Georges Duby *Mále moyen âge* című munkájára – mely szerint az 5–15. század közötti időszakot egyértelműen a férfiak dominálták –, kiemeli „a vallási élet területén megfigyelhető nőemancipációt” (16). Több példával támasztja alá, hogy a 13. század során formálódó kolduló rendek – ferencesek és domonkosok – „nyitottak voltak a nőkérdés újfajta megoldásaira” (19). Noha a ‘gyengébb nem’ vallási indíttatású zarándoklatai számának jelentős korabeli növekedésére a közelmúltban Fedeles Tamás is rámutatott (Fedeles 123-130), Klaniczay interpretációjához köthetően látnunk kell, hogy az ilyen irányú fejlődés a nők elenyésző kisebbségének életét befolyásolta csupán. Tényként kezelhetjük azonban, hogy a női szerzetesség – a középkor során idealizált női életforma – kibontakozása mellett a „gyengébb nem” társadalmi önszerveződésének gyökerei is e századokra vezethetők vissza, gondoljunk csak a németalföldi beginák mozgalmára. Mindazonáltal Katus László a periodika 2001-es tematikus számában a várurnőkről és apácákról publikált írásában arra hívta fel a figyelmet, hogy a középkori nők helyzete sokkal szabadabb volt, mint újkori – a 16–20. század között élő – társaiké, vagyis a feleség sokkal inkább a férje partnere, mint szolgálja volt (11-16).

A nőtörténészek számára fontos szféra-modell kezdeményei is a középkorra vezethetők vissza: Szent Ágoston Alexandriai Philóntól adaptált nézetrendszere értelmében, míg a férfi az értelmet (*mens*) képviselte, addig a nő princípiumát az érzelem (*sensus*) alkotta. A téma kutatói számára figyelemre méltó lehet a középkor diskurzusában is meghonosodó koncepció, mely Bingeni Hildegárd tollából származik, s mely szerint a világban mindazt, amit a férfiak elrontottak, a nőknek kell helyrehozniuk. E nézetrendszer tovább élt a feminizmus első hulláma képviselőinek gondolatvilágában, majd pedig felerősödve jelent meg az első világháború magyar és közép-európai feminista sajtójának általános jellemzőjeként.

F. Dózsa Katalin, a viselettörténet legismertebb hazai szakértője már a felvilágosodást követő érára koncentrált cikkében (22-37), az ún. hosszú 19.

század során villantja fel a női és – kisebb mértékben a – férfidivat átformálódásának fontosabb momentumait. A viseletet, sőt az egyes ruhadarabokat – amelyek vonalvezetésében, kidolgozásában és anyagait tekintve óriási változások zajlottak a 19. század kezdetétől – a társadalmi változások és a reprezentáció legszemléletesebb kifejezési formájaként láttatja, ami összességében azt jelenti, hogy a felvilágosodás és a franciaországi forrongások az oktatás, a gyermekvédelem és a nőemancipációval kapcsolatos kérdések mellett a divatot is ‘forradalmasították’.

A szerző a fogalmi kereteket tisztázva, az általa vizsgált időintervallumot hét kisebb korszakra bontva ismerteti meg az érdeklődőket a 19. század legabszurdabb divathóbortjaival (krinolin, turnőr stb.), továbbá a különféle társasági eseményeken (pl. bálók, sportrendezvények) felvonultatott ruhaköltemények formájával. A cikkhez F. Dózsa rendkívül színes és gazdag illusztrációs anyagot mellékel többek között szabásmintákat és számos korabeli divatrajzot. Az olvasók számára talán azon divatrajz-fotó párosítás lehet a legérdekesebb, amely már-már komikus elemekkel mutatja be, hogy az 1890-es években kedvelt homokóra-sziluett miként nézett ki a divattervezők rajzasztalán, illetve miként jelent meg egy hús-vér női alakon. Nem meglepő, hogy ezen írás is kitér a korszak kardinalis problémájára, az ún. kalapkérdésre, amely a kortársakat megosztva több sajtóvitát generált, s hazánk első feminista folyóirata, a Bedy Schwimmer Róza által szerkesztett *A Nő és a Társadalom*, is beszámolt róla.

Az illusztrációként felhasznált divatrajzok forrásaként megjelölt főként francia (*Galleries des Modes*, *Courrier des Dames*) és német nyelvű újságok (*Allgemeine Musterzeitung*, *Illustrierte Frauenzeitung*, *Wiener Moden*) árulkodnak arról, hogy a legújabb párizsi modellek részben német és osztrák közvetítéssel jutottak el a hazai nőtársadalom tagjaihoz. Mindez pedig arra utal, hogy a ruhaköltemények elkészítéséhez szükséges pénzügyi háttér mellett az információ is kulcsszerepet kapott, ami pedig tágabb értelemben véve arra utal, hogy a modern, információs társadalom születése a divat fejlődésén keresztül is leképezhető.

Szem előtt tartva az írás értékeit, talán indokolt lett volna a korszakhatár 1918-ig történő eltolása, egyrészt azért, mivel a nők öltözködése óriási mértékben változott (egyszerűsödött) az első világháború éveitől, másrészt pedig azért, mert ezáltal a fejlődés (szinte) teljes íve rekonstruálható lett volna. F. Dózsa kiemelten kezeli írásában azt a kérdést, hogy kik lehetnek azok a személyek, akik öltözködési szokásaikkal kultuszt teremtettek, akik kifinomult ízlését nők tömegei utánozzák? Így a 20. századi stílusikonok előfutáráiként jelenik meg Eugénia francia császárné vagy Erzsébet császárné (Sisi) – akit Bittera Éva hibásan császárnőként említ (47) – a magyarok szeretett királynéja. Ugyanakkor fontos kihangsúlyozni, hogy egy-egy

színösszeállítás vagy vonalvezetés is lehet mintaadó. A szerző által francia vonatkozásban említett gyakorlat, mely szerint a trikolor kék-fehér-piros színei jelentek meg a forradalom idején számos öltözékben, hazánkban is tetten érhető, egyrészt a reformkorban és az 1848/1849-es forradalom és szabadságharc leverését követően, majd pedig tiltakozásként az 1920-as trianoni döntésre.

Hiányérzetet kelthet az olvasóban, hogy a szerző csak röviden utal az öltözködéshez köthetően a korszak során felmerült erkölcsi és orvosi problémákra. Elgondolkodtató lett volna a 'bukj el szoknya' néven elhíresült ruhadarabbal vagy a fűzőkérdéssel kapcsolatos vita néhány elemének felidézése, ami azért lényeges, mert a halcsontos kízóeszköz akár viselője halálát is okozhatta. Bizonyosan mulattató lett volna még néhány korabeli karikatúra közzététele, sőt az is, ha az illusztrációként közölt, francia újságból származó gúnyrajz szövegének magyar fordítását közli a szerkesztő. A minuciózus divattörténeti áttekintés mellett kissé háttérbe szorultak a problémakör társadalomtörténeti vonatkozásai. A divat nemzetköziesedése mellett ugyanis ez az a periódus, amikor a tömegtermelés és a konfekcióipar terjedése fokozatosan elmosta az öltözködésbeli különbségeket a gazdaságilag tehetősebbek és a szerényebb körülmények között élő csoportok között.

Bittera Éva egy történelmi arcképcsarnokhoz hasonlóan vonultatja fel cikkében a 20. század ismert női politikusait, énekes-, táncos- és színésznőit, valamint azokat a nőket, akik a tudományos életben, illetve a repülés területén alkottak maradandót (38-51). „A híres nők a 20. századból” cím azonban nem feleltethető meg nézetem szerint a „Modern női szerepek” alcímnek, hiszen a szerepkörök nem csupán a világhírnevet kivívó filmcsillagok, aranytorkú primadonnák és meghatározó kultúrpolitikusok sajátjai, hanem a társadalom valamennyi nőtagját – származásuktól vagy foglalkozásuktól függetlenül – kell, hogy jellemezzék. Az írás bevezetőjéből ugyanakkor csak az derül ki, hogy a bemutatott személyek azért különlegesek, s életútjuk azért példaértékű az utókor számára, mert „kitartóan küzdöttek céljaik elérése érdekében, így máig meghatározó, fontos eredményeket köszönhetünk nekik” (40). A szerző részéről fontos lett volna, hogy a felvonultatott női sorsok kiválasztásához használt szelekció szempontjait ismertesse, ez azonban sajnos elmaradt.

Az általános bevezetést követően az olvasó elsőként a 20. század négy női politikusának életrajzi adataival ismerkedhet meg. Úgy gondolom, bennük főként az tekinthető közös vonásnak, hogy a gazdasági-társadalmi centrumtól távolabbi, viszonylag perifériás-félperifériás régiókban igyekeztek elveiknek és akarataiknak érvényt szerezni. Golda Meir Izrael külügyminisztereként, Indira Gandhi pedig India női miniszterelnökeként alkotott maradandót. Evita Perónt és Melina Mercourit a politika mellett a színésznői pálya is összeköti, előbbi Juan Perón argentin elnök hitveseként vállalt szerepet a szavazati jog

nőkre történő kiterjesztésében (1947), míg utóbbi a második világháborút követően is hosszú ideig forrongó Görögország kultuszminisztereként tűnt fel. Mercouri az európai gondolat kiteljesítésében is kulcspozícióval rendelkezik, hiszen az évtizedek óta töretlen népszerűségű Európa Kulturális Fővárosa projektet az ő kezdeményezéseként tartjuk számon.

Nem maradhatnak ki a modernkor meghatározó előadóművészei, továbbá azok a nők sem, akik a tudomány és a kultúra területén alkottak maradandót. Meg kell azonban említenem, hogy az itt vázolt életpályák és karrierutak egy része – néhány esetben a mostaninál részletesebben – megtalálható a *Rubicon* 2007-es tematikus számában is. Igaz ez mindenekelőtt Zarah Leanderre, Peggy Guggenheimre, Isadora Duncanre és Josephine Bakerre. A válogatás kritériumai azonban itt sem világosak minden esetben. Felmerülhet például a kérdés, hogy Lola Montez (1821–1861), a karrierje mellett botrányhősként is elhíresült táncosnő, akit sokan I. Lajos magyar király szeretőjeként ismernek, miként kerülhetett a 20. század legfontosabb mozgásművészei közé, azon túl, hogy életpályáját „előzményként érdemes bemutatni” (44). Számos tehetséges táncművész helyet kaphatott volna itt, többek között Colette, Anna Pavlova, Adele Astaire, de említhetjük Dienes Valériát, a nagy hatású táncpedagógust, aki Isadora Duncan hatására fordult a mozgás művészeté felé.

Bittera írását a repülés néhány női szerelmesének bemutatásával zárja, akik között – Käthe Paulus és Amelia Earhart mellett – utal a ma már kevésbé ismert Steinschneider Lillyre, akit az 1910-es évek kezdetén az „első magyar női aviatikus”-ként tartott számon a közvélemény, s aki képesítését rendkívül kalandosan, szülei tudta és engedélye nélkül szerezte meg Bécsújhelyen. A kapcsolódási pontok és a kontextualizáció kedvéért talán a cikk egészében hasznos lett volna a magyar vonatkozások keresése és bemutatása, főként azért, mivel a lap korábbi nőtörténeti számaiból kimaradtak olyan – a magyar művészet és sok esetben a nőmozgalom számára – fontos személyiségek, mint Slachta Margit, Jászai Mari vagy a „nemzet csalogányának” tartott Blaha Lujza. A legbefolyásosabb női politikusok között pedig méltán kerülhetett volna említésre többek között Rosa Parks, Hillary Clinton, Eleanor Roosevelt vagy Margaret Thatcher, akiket a *Time* magazin a 20. század 25 legbefolyásosabb női közé választott (Evita Perón és Melina Mercouri nem szerepeltek ezen a listán). Azon már az olvasónak kell eltöprengenie, hogy mennyiben érvényes a szerző azon kijelentése, mely szerint „ritka kivételnek számít”-ottak azok a fényes karriert befutott nők, akik képesek voltak tradicionális szerepeik és a karrierjük sikeres ötvözésére... (51)

Bittera és Borus Judit tollából még két rövidebb lélegzetű, pusztán életrajzi adatokra szorító írás került a lapba a 20. század „végzet asszonyaiként” emlegetett Marlene Dietrichről és Marilyn Monroe-ról (52-55).

Érdekesebb adalékokkal szolgál Romsics Ignác írása, aki Bethlen István miniszterelnök és Széchenyi Andor Pálné lappangó levelezésének bemutatására, elemző megjegyzésekkel történő ellátására vállalkozott (56-61). A kizárólag Bethlen által írt levelekből ugyanakkor azt a konklúziót vonhatjuk le, hogy ezek kevésbé tekinthetők a női szerepek forrásainak, sokkal inkább Bethlen aktuális lelkiállapotának megrendítő dokumentumai, aki a háború utolsó napjaiban és a moszkvai fogságban elsősorban szeretteiért aggódott. Tágabb értelemben pedig a honi arisztokrácia felmorzsolódásának és presztízscsökkenésének folyamatát láthatjuk bennük.

Az egyetlen írás, amely ténylegesen a társadalom legszélesebb rétegeihez tartozó nők szerepeivel és mindennapi problémáival ismerteti meg az érdeklődőket, Hahner Péteré, a Pécsi Tudományegyetem docenséé. Az ő cikkéből válik leginkább kitapinthatóvá, hogy pontosan milyen lehetett az a „kettős teher”, amelyre már a feminizmus első hullámának képviselői is felhívták a közvélemény figyelmét (62-80). A második világháború tekintetében pedig kirajzolódnak előttünk azon tényezők, amelyek a családfenntartókká előlépett asszonyok életkörülményeit alapvetően befolyásolták: a gyermeknevelés mellett a legtöbbjüknek munkába kellett állniuk, s nagyban nehezítette helyzetüket a legtöbb államban bevezetésre kerülő jegyrendszer, illetve a nagyobb városokat sújtó bombatámadások, amelyek eredményeként számos család vált otthontalanná. Hahner kitér a ‘gyengébb nem’ háborús propagandában elfoglalt pozícióira, a nők közvetlenül a frontvonal mögött teljesített szolgálatára, illetőleg azon borzalmakra, amelyeket a koncentrációs táborok rabjaiként kellett elszenvedniük.

Már-már egyértelmű, hogy a prostituáltak sem maradhattak ki az írásból, ám az kevésbé érthető számomra, hogy a megélhetésüket eképpen biztosítani próbáló nők helyzetének értékelését miért a női munkáról tudósító szakasztól élesen elkülönítve, bordó keretben helyezte el a szerkesztő? A katonák szexuális „igényeinek” taglalása, és az ezek biztosítására történt törekvések mellett pedig indokoltnak tartottam volna annak kifejtését, hogy milyen kezdeményezések születtek a probléma orvoslására, illetve milyen maradandó testi-lelki sérüléseket szenvedtek azok a nők, akik testük áruba bocsátására kényszerültek (70).

A nők, illetve az általuk betöltött szerepek heroizálása során a szerző véleményem szerint fontos viszonyítási pontokat hagyott figyelmen kívül, ugyanis azt állítja, hogy a nőkre még sosem vártak olyan feladatok, mint amilyenekkel a második világháború során szembesültek. E kijelentés cáfolatához elég, ha felidézzük, Florence Nightingale miként élte meg a krími háború harcait vagy, ha a kezünkbe vesszük Bertha von Suttner *Die Waffen nieder* című könyvét. Érzékletes példa még a nők első világháborús

áldozatvállalására Vera Brittain fiatalkori visszaemlékezése, aki lelkes, a veszélyre fittyet hányó ápolónőként indult a ‘nagy háború’ éveiben a frontra, ám hamarosan szembesülnie kellett a harcok borzalmaival és a frontvonal menti élet kilátástalanságával. (A nők – köztük az Osztrák–Magyar Monarchia női lakosságának – áldozatkészségéről legújabban I. Hämmerle–Überegger–Bader-Zaar 89-108) Ugyanez a probléma a következő tényként kezelt megállapítással, mely szerint „a második világháborút azok az államok nyerték meg, amelyek képesek voltak kiaknázni a nők energiáját, tettvágyát, segítőkészségét, vállalkozó szellemét és harciasságát” (64). Ezek alapján arra következtethetnénk – teljesen tévesen –, hogy a német vagy éppen a magyar nőkből hiányoztak a fent említett pozitív attribútumok.

Az írásban ugyanakkor néhány tárgyi tévedést is találunk: az ún. három „K” – vagyis *Kinder*, *Kirche* és *Küche* (gyermek(ek), templom, konyha) – ideológiája nem a náci rezsimhez kapcsolódott Németországban, hanem már sokkal korábban, II. Vilmos (1888–1918) uralkodása idején toposzá vált. Sőt a császár egy angol lapnak tett nyilatkozatából tudjuk, hogy felesége egy negyedik „K”-val (*Kaiser*, azaz császár) egészítette ki a felsorolást (Palatschek 419, 420). Továbbá a szerző arról értekezve, hogy a diktatúrák miként értékelték és interpretálták a nők fizetett munkájának szükségességét, egy ponton saját magával is ellentmondásba keveredik. Míg cikke bevezetőjében kiemeli, hogy a „totális diktatúrák, az autokratikus és a konzervatív rendszerek irányítói a nők szerepét a háztartás vezetésére és a gyermekek nevelésére próbálták korlátozni” (64), addig néhány bekezdéssel később arról számol be, hogy a Szovjetunió területén számos családanyát kényszerítettek otthonuk elhagyására és fizetett munka vállalására az alacsony fizetések. A bevezetőben megfogalmazott állítás a Szovjetunió esetében – ahol az 1920-as és 1930-as évek kríziskezelési megoldásai radikálisan különböztek a nyugati módszerektől – a legkevésbé sem tekinthető helytállónak. Itt már az 1924. évi pártkongresszus ‘politikailag szükségesnek’ deklarálta a ‘gyengébb nem’ munka világába történő bevonását, egy néhány évvel későbbi rendelet pedig számos olyan foglalkozási csoportot sorolt fel, ahol kifejezetten kívánatos lett volna a női foglalkoztatottság fokozása. Emellett a hazai feministák és nőtörténészek számára különösen furcsán hathat Hahner Péter észrevétele, mely szerint „a női újságírók már a háború [II. világháború – Cz. D.] előtt megjelentek mind Amerikában, mind a SZU-ban” (71). Az elmúlt évtizedek nőtörténelmi kutatásai ugyanis már számos fórumon nyilvánvalóvá tették, hogy a női újságírás már a 19. század második felében is ismert és bevett gyakorlat volt, sőt a 20. század kezdetétől már nem csak a nyugati, hanem a magyar sajtóban is több olyan bizonyítékot találunk, mely szerint a nők laptudósítókként és szerkesztőkként a politikai újságírásban is fontos pozíciókat szereztek! (Pl.: „Egy női riporter” 244, 245)

Összbenyomásként pozitívumként értékelhetjük a *Rubicon* nőtörténeti tematikus számában azt, hogy a témát tartalmi kínálatába illesztette, ezen keresztül pedig a tágabb közvélemény figyelmét is arra irányította, hogy a kérdéskör lényeges és élő, különböző aspektusai jelen vannak és teljes mértékben leképezhetők a jelenkori társadalomban. Mindez pedig remélhetőleg elvezet majd ahhoz, hogy a nők történelmének kutatása a gazdaság-, társadalom és mentalitástörténeti kutatások homlokterébe kerülhessen. Ezzel egyidejűleg némi hiányérzet is maradhat az érdeklődőkben a lap elolvasását követően: a szerzők közül ugyanis hiányoznak azon hazai kutatók, akik e tudományág területén vizsgálódási eredményeikkel maradandót alkottak, illetve akik utat mutatnak a következő generációknak, a jövő nőtörténéseinek. Az ő írásaik közlésével a lap az ismeretterjesztés mezsgyéjéről egy kissé elmozdulva, képes lehetne nyitni a történelmi érdeklődésű nagyközönség mellett a szakma irányába is, ami összességében elvezethetne ahhoz, hogy eddigi ismereteink szintetizálása mellett új, a téma iránt elkötelezett kutatók számára is inspiráló adalékokkal szolgálhatna.

Czeferner Dóra
Pécsi Tudományegyetem

Felhasznált irodalom

- Brittain, Vera. 2014. *Testament of Youth*. London: Virago.
- „Egy női riporter”. 1914. „Laptudósítói tanfolyam.” *A Nő és a Társadalom* 12, 244-245.
- Hämmerle, Christa, Oswald Überegger és Brigitta Bader-Zaar, szerk. 2014. *Gender and the First World War*. London: Palgrave Macmillan.
- Fedeleš Tamás. 2015. „Isten nevében utazunk” *Zarándokok, búcsújárás, kegybelyek a középkorban*. Pécs: Kronosz Kiadó.
- Le Roy Ladurie, Emmanuel. 1997. *Montaillon, egy okszitán falu életrajza (1294–1324)*. Budapest: Osiris Könyvtár.
- Katus László. 2001. „Várúrnők és apácák. Nemesasszonyok a középkorban.” *Rubicon* 6: 11-16.
- Kéri Katalin. 2008. *Hölgyek napernyővel. Nők a dualizmus kori Magyarországon 1867–1914*. Pécs: Pro Pannonia Könyvek.
- Németh György. 2007. „Modern nő az ókorban: Szapphó: Egy költőnő három arca.” *Rubicon* 6: 78-80.

Palatschek, Sylvia. 2001. *Kinder, Küche, Kirche*. Ed. Etienne François. München: Beck.

Pető Andrea. 2001. „A nőtörténetírás története.” *Rubicon* 6: 42-45.

Pető Andrea. 2006. *Társadalmi nemek és nők története*. Szerk. Bódy Zsombor és Ö. Kovács József. Budapest: Osiris.